

А.Є. Ігнатуша

ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ У ВІДДЗЕРКАЛЕННІ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ПРЕСИ 20-Х РР. ХХ СТ.

Українізація, покликана згуртувати навколо більшовиків національно свідомі сили, стала черговим періодом визначення громадянських та політичних позицій всередині суспільства. Суспільство фактично розділилося на прихильників русофілів та українофілів. Якщо перші вдавалися до ігнорування та саботування українізаційних заходів влади, то другі палали ентузіазмом нового піднесення національної культури аж до самовідданості.

Вивчення націотворчих процесів минулого є гостро актуальними в сучасний період творення модерної української нації [1.-С.102-107; 2; 3; 4; 5]. Дослідник даної проблеми Я.Й.Грицак вважає, що українське суспільство до 1920-років “дуже слабо зачеплене модернізаційними процесами”, “значно відставало за показниками модернізації від сусідніх етнічних груп” [6.-С.15]. Радянська політика “коренізації” прискорила цей процес. Стверджується, що жодна з республіканських версій “коренізації” у СРСР не зайшла так далеко, як українська [6.-С.175].

Суттєвість цього чинника більше розуміли національно свідомі силами, ніж більшовиками, для яких політика українізації була лише тактичним засобом. Ступінь впровадження українізації в різних сферах життя був прямо пропорційним наявності в них таких національно орієнтованих сил.

Реальне ставлення до даного чиннику суспільного розвитку 20-х років ХХ ст. з боку альтернативних більшовицькому світоглядів віддзеркалювали релігійні періодичні видання, зокрема – протестантські.

Історія становлення незалежної України багато в чому вторує суперечливим 20-м рр., в тому числі – і процесом національного відродження. І знов сторінки преси, в тому числі і релігійної, подають погляди симпатиків та скептиків цього процесу.

У вересні 1993 р. вийшов перший номер журналу адвентистів сьомого дня (АСД) “Ознаки часу” і вже з початку 1994 р. цей щоквартальник видається в українському та російському варіантах (досвід щоквартального видання журналу був набутий і випробуваний в 20-ті рр. діяльністю журнале “Благовестник”), а з 1995 р. працює видавництво церкви АСД в Україні “Джерело життя”, очолюване одним з сучасних адвентистських ідеологів М.А.Жукалюком. В 1997 р. оголосив себе наступником журналу “Баптист Украины” баптистський часопис “Євангельська нива”, який, розвинувши традиції попередника, видається українською та російською мовами. На жаль, неможливо побачити українських періодичних видань іншої потужної протестантської церкви сучасної України – п’ятидесятницької. Проведемо історичні паралелі з бурхливими двадцятими...

Найтривалішу історію діяльності у вказаний період мав орган Всеукраїнського союзу об’єднань християн-баптистів (ВСОБ) “Баптист Украины”, який видавався щомісячно з 1926 по 1928 рр. Звичайно, перші номери часопису присвячувалися, переважно, організаційним питанням, публікаціям статутних та основоположних матеріалів. Але вже в четвертому

номері журналу, який вийшов у серпні 1926 р., редакція вперше запропонувала своїм читачам рубрику “Українське слово”. Новацію відкривало звернення “До наших кореспондентів-українців”. Воно наголошувало на великому значенні рідного слова і закликало писати до журналу українською [7.-1926.-№4.-С.41].

Саме в той час вирішувалося питання, чи зберегти новостворену автономію Всеукраїнського союзу в складі федеративного союзу баптистів СРСР, чи влити і розчинити ВСОБ в централізованому союзі. Відстоюючи перед віруючими автономістську позицію Правління ВСОБ, колишній заступник голови Правління П.Я.Дацко на шпальтах журналу зазначав, що український народ має свою особливо звучну мову, якою, крім іншого, ведеться все діловодство в державних установах України. Вміщена в журналі програмна стаття “Союз баптистів і його діяльність” своєю сутністю обґрунтовувала необхідність української автономії, визначальними для якої була етнокультурна самобутність українського народу та активний процес пробудження національної самосвідомості. П.Я.Дацко ілюстрував свою тезу прикладами листування з братами по вірі стосовно видавничої справи.

Редакція часто отримувала листи з проханнями вміщувати статті в журналі рідною українською мовою. Географія і соціальна база поширення баптизму переконують, що його переважними зосередженнями були сільські україномовні регіони. Тому закономірною вважаємо добре сплановану Правлінням ВСОБ роботу в напрямку українізації, яка, переважно, проводилася через журнал. В першому номері журналу за 1927 р. була вміщена концептуальна стаття найактивнішого члена редколегії, в подальшому – головного редактора – І.А.Кмети-Єфимовича “Неодкладна справа в Новому Році”. Пов'язуючи місіонерську та благовісницьку діяльність церкви з політичними колізіями життя, щирий поборник української ідеї І.А.Кмета-Єфимович пояснював, що релігійне життя братства не стоїть осторонь національного і повинно розв'язати питання: українізувати роботу чи залишити її російською, як це є в реальності. Він апелював до громадянської позиції читачів: “Всім відомо, що наша Радянська держава поставила це питання як справу сьогоднішнього дня” та накреслював стратегію українізації життя баптистської церкви, запрошуючи небайдужих до полеміки.

І.А.Кмета пропонував вживати українську мову в проповідях по селах; щоб хори співали українські духовні гімни із збірки “Арфа” під час богослужінь; влаштовувати виключно українські концерти. Більш того – він вніс пропозицію значно поширити в журналі рубрику “Українське слово”, або – і це було б найкращим – виділити в окремий невеличкий журнал “Християнське слово”, а “Баптиста України” поки залишити російськомовним.

Підживлюючи національний ентузіазм, в цьому ж номері І.Кмета опублікував статтю “Пробудження серед українців”.

І вже з № 3 друкуються надіслані відгуки. Одним з перших – з Полтави, споконвічного осередку національної свідомості Наддніпрянської України. Полтавчанин П.Мусієнко оптимістично повідомляв про підготовку українських вечорів та свят, в якій активну участь брала молодь і робив висновок, що ніякі

перешкоди не зможуть зупинити “хоч і повільної тим часом, українізації євангельської місії” [7.-1927.-№3.-С.42].

В цьому ж номері друкувалася замітка за криптонімом П.Д. (яка належала перу П.Я.Дацка), написана цілком в руслі радянської політики. Підкреслювалося, що саме останній час демонструє швидку ходу українізації країни.

Автор акцентував увагу читачів на статті “Неодкладна справа...”, відмітивши реальну можливість вжиття заходів по українізації і підкреслив, що, зокрема, Харківська громада має всі передумови для їх впровадження.

Запропонована П.Я.Дацком програма конкретизується та доповнюється такими заходами, як – організація гуртків друзів української мови; підготовка проповідників, які б вживали тільки українську мову; влаштування якомога більшої кількості українських літературних зібрань та концертів.

Оскільки саме в той час керівники українського баптистського об’єднання очікували виходу в світ нотного збірника “Рідні мелодії”, автор статті запропонував навіть диктаторські заходи, очевидно наслідуючи більшовицькі зразки адміністрування – зобов'язати (Підкр. наше – Авт.) хори поширити репертуар українських пісень та співати їх на кожному зібранні. Фундатор українізаційних заходів “Баптиста Украины“, І.А. Кмета-Єфимович робить після тексту замітки красномовну редакційну поміту-репліку: “Всі Ваші останні тези цілком поділяємо” [7.-1927.-№3.-С.43].

Така висока національна активність далеко не всіма сприймалася схвально. Редакцію почали звинувачувати в сепаратизмі та русофобії, нагнітанні проукраїнської істерії та штучного роздування питання.

І.А.Кмета змушений був відповісти статтею “Мої пояснення до статті “Неодкладна справа” в наступному номері. Він відкинув звинувачення: “Ми... далекі від шовінізму, бо в християнських колах не може бути ворожнечі, ненависті до руських. Вірні українці далекі від цього, скоріше їх не люблять, та це звичайне явище і не треба на нього зважати, поки й вони (росіяни – Авт.) не зрозуміють” [7.-1927.-№4.-С.46]. Автор намагається ще раз добитися усвідомлення опонентами того, що українізацію церкви висуває саме життя – тому що молодь і діти, які навчаються і українських школах, “не підуть до нас, бо ми станемо їм чужі, одсталі. Ми маємо приклади, коли нам пишуть – містіть більше українських матеріалів у журнал, бо наші діти не можуть читати”.

Знову було піднято тему власного українського видання: “Багато просять про це. Ми до цього часу доводили український відділ майже до 1/6 всього журналу... Краще видавати невеликий український часопис окремо”. Додатковим аргументом на користь розвитку української церковної преси стала теза, що свідомим українцям важко прийти до баптистської віри, поки її ідеологи не зрозуміють національних чуттів своїх слухачів. На її підтвердження редакція наводила рядки листа-відгуку з Америки, автором яких був дуже активний кореспондент журналу К.П.Олійник. В них була вбивча репліка: “Дивуюся, що ви маєте так мало матеріалу в українській мові і так багато в російській”.

Рішенням Ради ВСОБ дискусія по цьому питанню була припинена. Скоріш за все, визначились позиції сторін в даному питанні. Про що і було повідомлено зі сторінок часопису. Але відгуки стосовно рубрики “Українське слово” в журналі ще продовжували надходити протягом 1927 р. Таким, наприклад, був лист Ф.Дідківського, в якому говориться, що відділ “Українське слово” являється давно бажаним гостем серед українського братства взагалі, а молоді – зокрема. Давалася порада, щоб усі брати і сестри – українці, котрі пишуть до журналу, писали б українською мовою задля з’єднання сил в поширенні відділу “Українське слово”; або вірш П.Мусієнка з приводу з’їзду в Харкові “Прийшла на Вкраїну Христова наука” в № 6 тощо.

Згодом рубрику “Українське слово” стали оформлювати стилізованими українськими орнаментами з розетками та листям соняшника. І.А.Кмета-Єфимович надрукував в двох номерах журналу, в розрізі даної рубрики, цикл своїх поезій з передмовою, що зазначені матеріали можуть бути використані для літературних вечірок на Україні. Періодично редакція публікувала звернення “До кореспондентів “Українського слова”.

Зусилля реакції падали на благодатний ґрунт і не лишалися непоміченими. Наприкінці 1927 р. з різних сіл та містечок України повідомляли, що журнал “Баптист Украины” надав велику допомогу у підготовці урочистих зібрань, бо саме з нього брали українські та російські матеріали. В багатьох випадках керівники баптистських громад тепер намагалися будувати свої напутливі та духовно-літературні збори з двох частин: російської та української, причому в українських відділах і проповіді вимовлялися українською.

Тенденція розширення подібних заходів продовжувалась і в наступному році. Наприклад, в повідомленні з Харкова від 2 травня 1928 р. зазначалося про велике зібрання, яке проводилося українською мовою. Хор співав пісні із нотних збірок “Арфа” та “Рідні мелодії”, і молитовний зал не вмістив всіх бажаючих. Така інформація з місць мала підштовхнути недбайливих або нерозторопних до більш енергійних дій, слугуючи, з другого боку, рекламою щойно виданих Всеукраїнським союзом баптистів нотних збірок.

Таким чином, станом на 1928 р., баптистська церква досягла значних успіхів у впровадженні українізації. Велика заслуга в ефективності вжитих заходів і процесу в цілому належала друкованому органу ВСОБ “Баптист Украины”. Зрушення на користь українізації в стереотипах мислення пресвітерів і благовісників відмічено і в додатку до резолюції по доповіді Правління ВСОБ на V Всеукраїнському з’їзді баптистів (10-14.05.1928 р., м.Харків): “Нам приємно, що братство на Радянській Україні починає серйозніше приглядатися до української проповіді”.

Баптистська церква була єдиною з числа протестантських церков України 20-х рр., яка не тільки номінально схвалила курс українізації, а й активно і цілеспрямовано втілювала його в життя, досягла реальних успіхів, значно розширила коло однодумців, отримала схвальні відгуки з-за кордону – з Західної України та Америки. Тим болючіше вдарила по ній переміна курсу радянської влади наприкінці 20-х рр. в напрямку денаціоналізації та

звинувачень в націонал-сепаратизмі. Баптистам побічно згадалося і про створення власного Всеукраїнського союзу всупереч бажанням Москви. Як згадували на сторінках журналу самі учасники подій, рішення про це приймалося дуже важко, з коливаннями та відступами, нерішуче: “Найбільш невдалий і безхарактерний був третій з’їзд у 1922 р. у Києві. Тут ще раз виявилася несвідомість українця взагалі, а українця-баптиста зокрема. (Підкр. наше – Авт.) Сталося так, що з’їзд пішов на заклик представників Московського Союзу і ухвалив ліквідувати Всеукраїнський Союз баптистів... Тепер, згадуючи минуле, доводиться визнати, що тоді була зроблена ще одна помилка... Думка про відновлення організації на Україні не лишає провідних братів... і в 1925 р. у травні у м. Харкові... IV з’їзд... остаточно ухвалив стати на ґрунт своєї організації...” [7.-1928.-№5.-С.40-41].

Маємо стверджувати, що баптисти у 20-х рр. мали величезний потенціал для створення своєї церкви на національному ґрунті і цей процес був брутально перерваний втручанням політики держави.

Інша українська протестантська церква 20-х рр. – п’ятидесятницька – була ровесницею більшовицького будівництва в мирних умовах. Перші її кроки в Україні відносяться до 1921 р. Стрімкий зліт від появи перших місіонерів американської Асамблеї Божої в Одесі до створення в 1926 р. Всеукраїнського союзу християн євангельської віри (ХЄВ) і Всесоюзного союзу вже в 1927 р. не дав змоги зосередитися на питанні українзації. На перше місце в діяльності ідеологів ХЄВ були логічно поставлено вирішення кардинальних опорних проблем: уніфікація здійснення обрядів, визначення організаційної структури церкви та порядку рукопокладення служителів, призначення пресвітерів та благовісників з урахуванням стрімкого розширення географії вірних, створення та прийняття Статутів Всеукраїнського та Всесоюзного союзів [8.-С.93-111,129-145].

Обов'язковою умовою безперешкодного розвитку конфесії було також засвідчення її лояльності владі, а краще – підтримки заходів влади. Саме це визначалося, зокрема, в параграфі 22 рішення II Всеукраїнського з’їзду та параграфі 14 Пентекосту [9.-С.11]. Звертаючись до пастви зі сторінок журналу “Євангелист”, І.Є.Воронаєв в статті “Нагадуй їм слухатися і підкорятися начальству і властям” фактично переповідає їх та тлумачить, що існує ще одне міркування, в силу якого християн євангельської віри визнають державу – мирне життя, яке забезпечується державою. Це, визначає ідеолог, є необхідною умовою роботи в проповіді Євангелія. “А тому кожен християнин євангельської віри повинен визнавати свою державу, Радянську владу... як це визнав, на підставі Слова Божого, Другий Всеукраїнський з’їзд ХЄВ... Якщо ми, як і всі громадяни країни, користуємось охороною держави і всіма благами мирного життя, то ми не можемо не нести нарівні з іншими громадянами обов'язків, викликаних існуванням держави [10.-1928.-№2.-С.7]. Йому вторить М.А.Гальчук, який, висвітлюючи хід Другого Всеукраїнського з’їзду, підкреслює: “З’їзд попереджує всіх братів нашого Союзу, що всі ті, ... хто показує своє нелояльне відношення до Радянської влади, є недостойними звання християнина і будуть виключатися з наших лав” [10.-1928.-№2.-С.19].

Тобто, приймаючи, як неминуче, курс влади та її заходи в цілому, п'ятидесятники мусили, у принципі, підтримувати і політику українізації, але перед ними стояли більш нагальні організаційні та теологічні проблеми, а часу на розвиток, як показала історія, майже не залишалося. Тому питання впровадження української мови в життя церкви так і не прозвучало. Але це була не одна причина.

Як не менш визначальну, слід враховувати і другу обставину. Лідери п'ятидесятників були росіянами або білорусами за походженням та попереднім місцем проживання (напр. І.Є.Воронаєв – Ташкент, Оренбуржжя, Сибір, Америка; В.Р.Колтович – Білорусія, Америка; І.Н.Підлісний – Омськ, Сибір, Молдавія). Осередок початку розповсюдження їхнього віровчення – Одеса – так само не міг претендувати на звання національно свідомого. Крупний портовий і торгівельний центр був, скоріше, оплотом єврейсько-російської культури.

Отже, на відміну від ентузіазму баптистських ідеологів, завдяки чому зі сторінок “Баптиста Украины” “розкрутився” в громадах українізаційний рух, помножений на селянську соціальну базу, в розвитку ХЄВ були відсутніми обидві передумови.

Хоча слід зауважити, що, не дивлячись на русифікований склад правління Союзу, більшість віруючих складало українське етнічне населення. За списком делегатів з вирішальним голосом на Другому Всеукраїнському з'їзді християн євангельської віри (8-13 жовтня 1927 р., Одеса), 33 чол. з 59 чол. мали українські прізвища – тобто 57% [8.-С.95-100]. Тому вважаємо, що з часом питання українізації неминуче мало постати як вимога природного розвитку церкви.

І, нарешті, третій аспект. Догмати п'ятидесятників одним з наріжних каменів мають вчення про глосолалію – здатність розмовляти іншими мовами як дар Святого Духа. До сьогодні цей постулат є підставою для критики ХЄВ з боку інших протестантських церков, бо чітко не визначено, що саме вважати іншими мовами – незвичний набір звуків чи використання існуючих іноземних слів за підказкою “небесних голосів”, чи “ангельське мовлення”, в якому навряд чи хто може бути експертом. Так чи інакше, ревні браття і сестри, за віровченням, можуть отримати цей дар Святого Духа, а отже – їм зовсім ні до чого піклуватися про земні мови. Це – тільки сходи́на для початківців або нестаранних, і неважливо, якою мовою вони будуть вимолювати зшестя Духа. Найголовніше – акцентувати увагу на гідному житті, служінні, організувати його, керувати духовним становленням. Цьому і була присвячена більшість матеріалів журналу.

Таким чином, в журналі християн євангельської віри “Евангелист” питання українізації не висвітлюється зовсім.

На відміну від позицій християн євангельської віри, українські адвентисти сьомого дня (АСД) під час богослужінь активно використовували проповіді, декламації, хорові співи німецькою, українською мовами [11.-С.41]. Історично склалося, що адвентизм прийшов до Російської імперії з німецькомовних країн, і перші проповідники були швейцарцями або німцями за походженням (Л.Конрад, Г.Лебсак, О.Вільдгрубе, І.Спроге тощо). До осені

1907 р. російські адвентисти входили до Німецького уніону адвентистів, і лише тоді був організований, згідно рішення сьомої річної конференції Німецького Союзу АСД під головуванням Луї Конрадї (18 липня 1907 р.), окремий Російський уніон. Безумовно, значну частку соціальної бази АСД складали етнічні німці. Тому активне застосування німецької мови було природним.

Стосовно впровадження української мови в заходах адвентистів, то воно, вважаємо, великою мірою були спричинено необхідністю підтримувати державну політику українізації. Про це свідчать факти. 16-23 серпня 1924 р. в Москві відбувся V Всесоюзний з'їзд адвентистів, на якому Україну представляли 23 делегати на чолі з І.А.Львовим, майбутнім головним редактором українського адвентистського журналу “Благовестник” (до речі, І.А.Львов був обраний одним з керівників з'їзду). На цьому форумі відбулася реорганізація союзу, отримано нове найменування, змінені статут та проведені вибори керівних органів. В процесі роботи V з'їзду делегати доручили Всесоюзній Раді АСД потурбуватися про видання журналів і періодичної літератури мовами народів СРСР. Безумовно, таке рішення було прийнятим в руслі заходів коренізації.

12-16 травня 1925 р. в Києві проходив II з'їзд Західноукраїнського Союзу АСД, на якому також І.А.Львов входив до складу президії. Український союз було, слідом за загальносоюзним, реорганізовано, а статут доповнено. З'їзд обрав новий Виконавчий орган союзу строком на два роки під головуванням І.А.Львова.

З виходом в 1926 р. журналу “Благовестник”, інформація про події обох з'їздів була доведена до відому дописувачів.

Прошло два роки. І в черговому номері журналу за 1928 р. друкується репортаж про роботу VI Всесоюзного з'їзду АСД. В доповіді голови Центрального Виконавчого органу Г.І.Лебсака прозвучало, що з 1925 р. адвентисти знов отримали можливість приступити до видання релігійно-моральної літератури. І в цьому відношенні вже багато зроблено, але все ще “далеко не задоволені вимоги, що лунають особливо від українців і національних меншин...” [12.-1928.-№1.-С.5]. У звіті Всеукраїнського Об'єднання, представники якого ознайомили з'їзд з успіхами справ в Україні, наголошувалося: “відчувається потреба в Бібліях та іншій релігійній літературі рідною для українського народу мові. Бажано також мати релігійну літературу мовами деяких нацменшин, як-от поляків і молдован” [12.-1928.-№1.-С.27].

По доповідях були прийняті резолюції, в яких особливо підкреслювалася необхідність випуску адвентистської літератури українською, естонською, латиською, вірменською, польською і молдавською мовами.

Таким чином, за чотири роки, що минули від V до VI з'їзду, ніяких суттєвих зрушень в питанні не відбулося. Його постанова була, скоріш, черговим підкресленням визнання політики держави, аніж реальною потребою. Сам журнал “Благовестник”, який був органом Всеукраїнського об'єднання адвентистів сьомого дня, був цілком російськомовним і за весь період існування (1926–1928 рр.) не вмістив жодної публікації українською. Тому дані декларування були лише формальними, на зразок постійних запевнень у

толерантній Радам лінії поведінки: що обов'язком благовісника є “молитися за існуючу владу в державі, місті або місці проживання”, що потрібно “бути... передовими, чистими і культурними громадянами, і тим бути гарними співробітниками Наркомздраву” тощо. Без подібних підкреслень не обходилося жодне з релігійних видань, хоча вони не могли зупинити пресу атеїзації та переслідувань.

Таким чином, з усіх журналів протестантських церков, що існували в радянській Україні 20-х років ХХ ст., лише орган Всеукраїнського Союзу об'єднань християн-баптистів “Баптист Украины” проводив свідому і зацікавлену діяльність в напрямку розвитку українізації церковної сфери та досягнув в цьому успіхів.

Джерела та література

1. Вітковський В. До проблеми національної вини // Сучасність. – 1996. – №1.
2. Дашкевич Я. Політичне ошуканство чи провокація? Крах українізації 20-х–30-х рр. // Україна вчора і нині. Нариси, виступи, есе. – К., 1993.
3. Конквест Р. Жнива скорботи. – К., 1993;
4. Реєнт О.П., Лисенко О.П. Українська національна ідея і християнство. – К., 1997;
5. Формування української нації: історія та інтерпретації. Матеріали круглого столу істориків України (Львів – Брюховичі, 27 серпня 1993 р.). – Львів, 1995.
- 6 Грицак Я.Й. Нарис історії України, Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К., 1996.
- 7 Баптист Украины. (Харьков). Орган Всеукраинского союза объединений баптистов.
- 8 Франчук В.И. Просила Россия дождя у Господа. – Мариуполь, 1999.
- 9 Краткое вероучение христиан евангельской веры (Пентекост). – Одесса, 1926.
- 10 Евангелист. (Одесса). Орган Всеукраинского союза христиан евангельской веры.
- 11 Парасей О.Ф., Жукалюк М.А. Бедная, бросаема бурею... – К., 1997.
- 12 Благовестник. (Киев). Орган Всеукраинского объединения адвентистов седьмого дня.